

Radu Mârza

Călători români
privind pe fereastra
trenului

O încercare
de istorie culturală
(1830-1930)

Cuvânt-înainte de Ovidiu Ghitta

Cuprins

<i>Amintirile voiajorilor români de altădată (Ovidiu Ghitta)</i>	9
Introducere	13
La început a fost peisajul.	16
Trenul gonește vertiginos.....	22
Valențele sociale ale călătoriei cu trenul.....	26
Gara – o simplă clădire?.....	29
Cale ferată, teritoriu, națiune.....	32
Sursele	35
Structura cărții.....	38
Capitolul I. Primii călători români cu trenul	41
Petrache Poenaru	42
Ion Codru Drăgușanu.....	47
Primii teoreticieni, economiști și ingineri: George Bariț.	53
... și Ion Ghica.....	70
Gara... un spectacol.....	77
Primul turist român? Nicolae Filimon.....	80
Capitolul II. Belle Époque	91
Pe calea ferată a Semmeringului	91
Excursii de o zi, cu trenul: A.D. Xenopol și Iosif Vulcan.....	96
Măria Sa, Baedeker.....	102
Trenul ca parte a peisajului.	107
... și trenul din care nu poți să vezi peisajul	113
Un călător militant: Nicolae Iorga	121

Capitolul III. Epoca interbelică.....	139
Două peisaje: Moldova și... Olanda.....	140
Metropolele lui Liviu Rebreanu.....	148
Demostene Botez schimbă trenul la Praga.....	182
Încheiere.....	189
<i>Bibliografie</i>	193
<i>Indice de nume și locuri</i>	203

Factorul care facilitează acest tip de petrecere a timpului liber este... calea ferată, care pe la 1880-1900 împânzește nu doar împrejurimile marilor orașe, ci și ale unor localități cu valoare turistică sau balneară, frecventate de numeroși vizitatori¹. Spre exemplu, Karlsbadul a fost legat la rețeaua de căi ferate europene în 1870, când s-a deschis traficul pe linia Karlsbad-Cheb. Un an mai târziu, stațiunea era legată prin linie ferată de Praga. În jurul anului 1900, au fost deschise linii locale care au legat Karlsbadul de Marienbad (1898), Johannegeorgenstadt (1899) și Merklín (1902)².

Aflat la băi la Marienbad, pe la 1890, istoricul A.D. Xenopol întreprinde o excursie de o zi la Karlsbad, împreună cu doi amici. Călătoria este relatată sub titlul *O excursiune la Karlsbad*, într-o notă care se dorește umoristică³, dar, oricât s-ar strădui, Xenopol nu reușește să se apropie de Caragiale...

Drumul spre Karlsbad a fost parcurs de cei trei tovarăși cu diligența („omnibusul”). Acest detaliu nu ne-ar fi interesat neapărat dacă autorul nu ar fi făcut referire la subiectul de la care a pornit cercetarea de față:

[...] am ales ca mijloc de locomoție *omnibusul*, mai bine decât trenul, ca mult mai poetic și mai interesant, deși mai încet [...] cu un car cu bănci, la care erau înhâmați patru cai, din care unul schiop...⁴.

1. Michelle Perrot (ed.), *Istoria vieții private*, vol. 7: *De la Revoluția Franceză la Primul Război Mondial*. București, Meridiane, 1997, pp. 201-203; Andrea Jelardi, *Storia del viaggio e del turismo in Italia*. Milano, Mursia, 2012, pp. 58-60; Pio Trippa, *Storia del viaggio e del turismo*. Edizioni DrawUp, 2015, pp. 107-115.
2. „Historie obce Karlovy Vary” [Istoria localității Karlovy Vary], http://www.mistopisy.cz/historie_karlovy-vary_43.html (accesat ianuarie 2020).
3. A.D. Xenopol, *op. cit.*, pp. 167-181. Narațiunea lui Xenopol se încadrează între „călătoriile umoristice”, conform tipologiei propuse de Florin Faifer, *op. cit.*, pp. 263-275.
4. A.D. Xenopol, „O excursiune la Karlsbad”, în *Amintiri de călătorie*, pp. 167-168.

Călătoria cu omnibusul a fost atât de lentă, încât cei 50 de kilometri dintre cele două stațiuni au fost parcurși în șapte ore...

În puține cuvinte, autorul ne semnalează, foarte convingător, câteva dintre avantajele și dezavantajele călătoriei cu trenul: aceasta înseamnă o deplasare mai rapidă, dar în același timp viteza trenului îl împiedică pe călător să admire peisajul traversat de „drumul de fier”, o temă la care autorii de relatări feroviare revin tot mai mult începând cu sfârșitul veacului al XIX-lea. De pe imperiala „omnibusului” și la viteza redusă a acestuia, peisajul natural poate fi într-adevăr admirat de Xenopol, dar renunțând la comoditatea pe care ți-o oferă compartimentul de tren:

Călătoria fu foarte interesantă pentru noi, fiecare gustând-o însă dintr-un alt punct de vedere. Eu stăteam pe capră, cam strângând din umere, din cauza răcelei dimineții (erau numai 9 grade centigrade), dar putând vedea în toată întinderea lui orizontul ce desfășura înaintea ochilor mei bogăția tot mai variată a frumusețelor sale. Cu toată încântarea de care eram cuprins, tot mereu aruncam câtră soare căutătura, spre a-l ruga să mă milostivească să lepede degremeaua de nouri ce-i înfășurau capul și fața, spre a-mi încălzi ceva ciolanele¹.

În aceeași seară, la plecarea din Karlsbad, excursioniștii au dorit să se întoarcă la Marienbad cu trenul și, chiar până să se urce în tren, au avut parte de peripeții, de care nu erau vinovate căile ferate, ci ei înșiși. După ce s-au grăbit să ajungă la gară, s-au așezat la coadă la casa de bilete – la casa de bilete greșită – și au constatat că au citit greșit și ora de plecare a trenului. Acesta nu pleca la orele 6.51 seara, ci dimineața, dar, din fericire, exista un alt tren, care pleca după orele 8 (20.00):

Îndată ce intrarăm în gară, ne îndreptarăm spre o cassă, din cele 4 ce se ascundeau în întunericul celor 4 colțuri, și spuseserăm lui

1. *Ibidem*, p. 168.

Merlescu să intre în cercul de fier, spre a fi cel dintâiu la luarea biletelor, iar noi ne aşăzărăm pe o bancă, spre a cugeta – probabil la frumuseţele Karlsbadului! Merlescu se îndepărtă puţin, spre a ceti preţurile şi a pregăti banii necesari, temându-se de o mare năvală. Îndată îi răcnirăm: Nu părăsi locul, să nu-ţi ieie rândul cineva, cu toate că nici ţipenie de om nu venea să se aşeze la coadă. Ne cam miram de această împrejurare. Trecând pe lângă noi un trager, îl întrebărăm la câte oare se deschide cassa. Aceasta la 7 ne răspunse el. Cum la 7? Trenul pleacă la 6.51, dar tragerul nu se prea interesa de soarta noastră. Deodată, aruncându-ne ochii în altă parte, videm la o altă cassă o coadă foarte lungă, atunci cunoscurăm că ne-am înşelat, aşteptând la acea care nu se deschidea. Ne duserăm acolo, însă trebuirăm acuma să ne aşezăm la sfârşitul cozei, din ceea ce credeam că vom fi în capul ei. Instinctul de conservare ne făcu să ne aşezăm toţi trei la luarea biletelor. 15, 10, 5 minute mai erau până la plecarea trenului de 6.51, şi nimenea, nici casierul, nici publicul, nu se grăbea. Ne gândirăm că nu poate să plece trenul, până nu se vor da bilete tuturor călătorilor. Cu toate acestea, ne miram de lipsa de exactitate tocmai în țara exactităţii. În sfârşit ajunserăm la rând.

— Trei bilete pentru Eger, vă rog (vroind să facem economie şi să mergem cu clasa a III-a până la Eger, de unde era să ne urcăm în trenul accelerat către Marienbad).

— Mai târziu, la 8.6¹.

— Cum, dar pleacă un tren la 6.51.

— Dimineaţa, n-aţi cetit bine².

Celălalt călător care se îndreaptă spre Karlsbad este orădeanul Iosif Vulcan (1841-1907), care de pe urma acestei excursii a publicat un frumos reportaj în revista *Familia*, în 1896³. Încă de la început, autorul reportajului se grăbeşte să ne informeze că este vorba de o călătorie scurtă, în care timpul trece repede

1. Greşeală de tipar în textul original (n.m. R.M.).

2. A.D. Xenopol, *Amintiri de călătorie*, pp. 174-176.

3. Iosif Vulcan, „De la Karlsbad”, în *Familia*, XXXII, nr. 33, 18 august 1896, pp. 392-393.

atunci când ești înconjurat de o „societate bună”, și totuși îți rămâne vreme să admiri peisajul:

Iei acceleratul și într-o oră și jumătate acela te repezește pân-acolo. Timpul acesta, în societate bună, trece iute, mai cu seamă dacă cerul e senin și te poți desfeta cu priveliștile ce-ți ofer văile, satele și dealurile pe unde treci¹.

Atunci când descrie peisajul traversat de tren, Iosif Vulcan nu se lasă cuprins de romantism, ci dimpotrivă, povestește cu precizie, aproape cu severitate, dar în același timp cu simpatie. Fragmentul următor dovedește incontestabil folosirea unui ghid de călătorie; Vulcan nu ar fi avut de unde să cunoască denumirile tuturor localităților traversate:

Într-acestea dispărură și cele din urmă conture ale parcurilor de la Franzensbad; înaintam în frumoasa vale a Egerului [azi râul Ohře – n.m. R.M.] și nu peste mult sosirăm la Tirschnitz [azi Tršnice, localitate în prezent integrată în orașul Cheb – n.m. R.M.], unde trecurăm în alt tren. De aici încolo valea Egerului se strâmtorește; de-a stânga încep să se ridice niște stânci acoperite cu brazi, de-a dreapta se perendă satele Königsberg [azi Kynšperk nad Ohří – n.m. R.M.], Maria Kulm [azi Chlum Svaté Maří – n.m. R.M.], unde zărim o biserică frumoasă; apoi urmează alte sate și-n urmă sosim la Falkenau [azi Sokolov – n.m. R.M.], în cele trei minute privim cu lorgneta castelul contelui Nostitz, care dominează vederea noastră și pornim mai departe².

Dar pasajul următor nu mai este inspirat de Baedeker, ci este rezultatul privirii aruncate direct de la fereastra trenului, chiar dacă peisajul nu pare foarte atrăgător:

Terenul pe care trecem devine din ce în ce mai pietros. Din văile strâmte se ridică coșurile fabricelor. Și în depărtare țin pază vederii

1. *Ibidem*, p. 392.

2. *Ibidem*.

munții ce împreună cerul cu pământul. Fabricile se tot înmulțesc și, încetul cu încetul, colo jos la dreapta, se desvăluie înaintea noastră, din chaosul negurei și al ploiei, renumitul Karlsbad: un oraș frumos, cu vreo patrusprezece mii de locuitori¹.

Asemenea altor călători, Iosif Vulcan privește în același timp și la tovarășii săi de călătorie. Nu e o întâmplare că cei cu care dialoghează sunt tot români, pentru că în tren, ca și în alte părți, călătorii au tendința să se asocieze după locurile de origine și după limbile pe care le vorbesc:

De societate bună aveam parte, căci călătoream împreună cu o familie artistică din București. Tatăl, un cunoscut componist musical și director de conservator, cu doi băieți, dintre care cel mai mic, un violoncelist în spe. Însă timpul nici decât nu ne promitea multă desfătate, cerul era posomorât, ba și ploua din când în când. Ne mângâiam însă, că are să se însenineze, căci în părțile acelea ploile sunt dese și nici într-o dimineață nu ești sigur, ce timp are să fie peste zi².

Ca întotdeauna, oamenii vorbesc în tren despre locurile de unde provin, despre meseria fiecăruia, poate își caută cunoștințe comune, dar cu siguranță vorbesc despre vreme...

Cel mai frumos fragment din relatarea de călătorie la Karlsbad a lui Iosif Vulcan este descrierea spectacolului gării marii stațiuni balneare:

Peste câteva minute sosim. Gara inundată de lume, mulțimea de birje, sgomotul și mișcarea mare, ne arată că suntem în toiul sezonului. Oameni cu tot felul de fisionomii, europeni și africani, episcopi și rabini, bancari și scriitori, călugărițe și artrițe, soldați și artiști, dame elegante și burgese, englezi flegmatici și francezi sprinteni, germani serioși și italieni vorbăreți, norvegiani melancolici și români veseli mișună în giur de noi, vorbind toate limbele

---

1. *Ibidem*.

2. *Ibidem*.

pământului, încă și cea românească. Suntem ca într-un punct central pentru lumea toată¹.

Nu poți trece cu vederea tipologiile etnice (sau de alt fel) pe care călătorii le au din propria lor cultură generală sau le preiau din lecturi și, cu siguranță, le exersează chiar în timpul călătoriilor². Pentru Iosif Vulcan, italienii sunt vorbăreți, norvegienii melancolici, românii sunt veseli și mișună în jur, iar englezii sunt flegmatici; la fel îi văd pe englezi și George Bariț sau A.D. Xenopol. Însă cele mai spectaculoase considerații de acest fel le va face Demostene Botez, în reportajele sale de la Karlsbad din anul 1936³.

Măria Sa, Baedeker

Am arătat deja că unii călători români folosesc un ghid turistic. Poate să se fi servit de unul Ion Codru Drăgușanu, care ajunge în Anglia în 1843 și povestește despre turiștii englezi care, atunci când scriu în ziare sau în lucrările lor de călătorie, relatează cele mai neînsemnate detalii. Dacă nu a avut un asemenea ghid, cu siguranță l-a văzut la alți călători („turiști”) și i-a înțeles utilitatea:

Metodul Anglilor, căci caută să mă ocup de dânșii în țara lor, este cu totul contrar: voiesc să zic: Anglii turiști. Ei te suie în diligență, te fac cunoscut cu fiecare pasager, descriindu-i persoana cu acuratețe și enumerându-le îmbrăcămintea, nu uită a însemna toată înjurătura

1. *Ibidem*.

2. Florin Faifer, *op. cit.*, pp. 312-315.

3. Demostene Botez, „Note de drum. București – Karlovy Vary”, în *Adevărul*, 20 august 1936, p. 3; *idem*, „Note de drum. Karlovy-Vary. II. Planșă socială”, în *Adevărul*, 21 august 1936, p. 3.